

Už zase karanténa

Letošní jaro přineslo do našeho života situaci silně vybočující z obvyklého běhu. Všichni jsme nepochybně rádi, že skončilo období nejpřísnějších karanténních opatření a můžeme si opět vychutnat některé běžné činnosti (možná i takové, které mnohdy považujeme za otravné). Přesto – nebo přesněji právě proto – věnujeme červenový sloupek slovu karanténa, které jsme v uplynulých týdnech slyšeli mnohonásobně víckrát než za svůj předchozí život.

Co může o karanténě říct lingvista? Toto podstatné jméno má dva základní významy. Nový akademický slovník cizích slov (2005) karanténu definuje jako soubor opatření zabráňujících rozšíření infekčního onemocnění (zejména dočasná izolace od okolí u osob, zvířat i rostlin podezřelých z nakažlivé choroby) a také jako zařízení určené pro izolaci osob nebo zvířat podezřelých z nakažlivé choroby. Skutečnost, že se karanténa nemusí týkat jen člověka a zvířat, ale rovněž rostlin, jistě není třeba zdůrazňovat – označení karanténní plevele nepochybně není neznámé.

Původ slova je v Českém etymologickém slovníku (2015) popsán stručně: karanténa neboli dočasná izolace (při infekční nemoci) je slovo převzaté z francouzského *quarantaine* s významem čtyřicítka (dní), odvozeného od *quarante* (40). Slovník dodává, že „délka izolace byla stanovena původně na 40 dní (snad podle čtyřicetidenního pobytu Krista na poušti).“

Zájemcům o detailní výklad historie karantény psaný košatým jazykem doporučuji příslušné heslo v Ottově slovníku naučném (1898). Během března vyšlo o karanténě i několik novinových příspěvků, proto není problém strohý etymologický výklad doplnit. Čeština sice výraz přejala z francouzštiny, ale jeho základ je údajně v benátském dialektu. Původ souvisí s morovou epidemií, která se koncem 40. let 14. století rozšířila ze Střední Asie do evropských středomořských přístavů. Slovy Ottova slovníku: „... když se po březích italských začala šířit černá smrt.“ Zdroje nejsou jednotné v tom, zda Benátky byly první, kdo zavedl izolační opatření, či byly v jejich dodržování nejdůslednější, podstatné však je, že jako obranu některá města zcela uzavřela přístavy pro lodě připlovající z postižených oblastí. Posádka musela zůstat izolovaná na lodi kotvící poblíž města zpočátku 30, později 40 dní (italsky *quaranta giorni*). Pokud se u členů posádky neprojeví nemoc, směla loď připlout do přístavu. Benátská republika dokonce vyčlenila pro povinnou karanténu ostrov Santa Maria di Nazareth, na němž se o námořníky starali členové špitálu zasvěceného sv. Lazarovi, patronu malomocných. Později byli do tohoto špitálu, kterému se začalo říkat *lazzaretto* (odtud pochází i česká zdomácnělá podoba lazaret), posíláni už jen nakažení.

When In Quarantine
PEOPLE who are in quarantine are not isolated if they have a Bell Telephone.
 The Bell Service brings cheer and encouragement to the sick, and is of value in countless other ways.
 Friends, whether close at hand or far away, can be easily reached, because Bell Service is universal service.

THE BELL SYSTEM
THE CENTRAL UNION TELEPHONE CO.
 Telephone Building, E. High St. 1
 R. B. HOOVER, Manager / Springfield, Ohio

1 Máte-li Bellův telefon, nejste v izolaci! Připomínka pandemie španělské chřipky z r. 1918, kdy byly telefony na rozdíl ode dneška jedinou cestou, jak přinést radost a povzbuzení vzdálenější rodině a přátelům. Převzato z Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami využití

Benátský model karantény byl podle historiků značně účinný a udržel se v podstatě až do konce 19. století. Přestože se doba povinné izolace postupně na základě lékařských poznatků o inkubační době různých chorob zkracovala, označení karanténa už jí zůstalo. Na základě těchto údajů je pochopitelnější, proč definice výrazu v Příručním slovníku jazyka českého (1935–57) používá slova „zdravotně policejní opatření proti zavlečení nakažlivých nemocí, dočasně zadržení a odloučení, aby se nerozšířily nemoci“. Slovníkové heslo vzniká na podkladě excerptů. V listkovém archivu excerpt, která sloužila jako podklady při tvorbě slovníků a jejichž skeny jsou dostupné elektronicky (<https://psjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=karanténa>), dokládají užití slova karanténa mimo jiné takovéto příklady: „Lod' ta ale musj se strpět v karanténě (wyčkat čas, v němžby se wygewilo, zdali na nj lid nenj nadchly gakuu nákažliwu nemocj“ (Pražské noviny z r. 1831); „V odlehlém lazaretě držela krásná loď americká *quarantainu*, (lazaret v přístavě = karanténní oddělení“ (Lumír 1852).

Podíváme-li se na slovesa, která se s karanténou dnes obvykle pojí, pak jsou to výrazy vyhlášená, nařizena, uvalena, vyměřena, doporučena. Slovo se používá i v přeneseném významu pro jakékoli odloučení. Např. ve sbírce Meč Damoklův Jaroslava Vrchlického najdeme: „Nejen karanténa duší, karantena kapsy jest, necht i tato tebe (básníku) kruší i tu dlužno tiše nést“ (1913, z archivu excerpt). V r. 1976

Svobodné noviny uvedly: „Mnohá slova je třeba dát do karantény, aby se neozvala v projevech, v rozhlasu, v novinách.“ A později Karel Kryl napsal: „Charakter rozláme samota v karanténě. Neznáme neznáme a známé ještě méně.“

Vraťme se ještě k původnímu významu slova *quarantaine/quaranta*. Není bez zajímavosti, že čtyřicetidenní izolace měla nejspíš nejenom praktický, ale hlavně i symbolický podtext – číslo 40 se v Bibli opakuje v různých souvislostech několikrát, a to buď ve spojitosti s počtem dní, nebo let. Potopa světa začala deštěm trvajícím 40 dní; Mojžíš putoval s lidem izraelským pouští 40 let; Izákoví bylo 40, když se oženil s Rebekou; 40 dní rozmlouval Mojžíš na hoře Sinaj s Hospodinem a sepisoval desatero božích přikázání; 40 let kraloval Šalomoun v Jeruzalémě nad celým Izraelem. Stejný počet dní trvalo Kristovo pokušení na poušti a uplynulo mezi jeho zmrtvýchvstáním a vstoupením na nebesa. Také adventní a předvelikonoční půst trvá 40 dní.

Není nic překvapivého, že jazykovou reakcí na mimořádnou situaci znesnadňující normální život, je vznik velkého množství nových příležitostných slov (okazionalismů). Důvodem jejich vytváření a užívání v neformální komunikaci (často na sociálních sítích) bývá snaha odreagovat se, ulevit si v psychicky vypjaté situaci jistým zlehčením, humorem, jazykovou hříčkou, někdo i vulgaritou. Nepochybně některé z těchto výrazů znáte, nejvíce jich vzniklo od slova, které jsme slyšeli denně – koronavirus (koronákaza, koroprázdniny, koronovační kletoty – roušky a respirátory), další souvisí s rouškami (roušička – žena šijící roušky, rouškovník – stojan na volný odběr roušek, vařit rouškovku – vyvářet roušky).

Ale ani karanténa nepřišla zkrátka. Jen co byly zavřeny školy a děti musely zůstat doma a vzdělávat se za pomoci rodičů, objevily se modifikace karanténa a parchanténa. Pro dvoutýdenní karanténu osob s potenciální možností nákazy koronavirem tu byla koronténa/koranténa. Poslední den povinné karantény se mohl oslavit jako karanténiny. Stejně označení měla i oslava narozenin, na kterou kvůli karanténě stejně nikdo nemohl přijít. Karanténizovat neboli uvrhnout do karantény větší množství lidí podezřelých z koronákazy naštěstí nebylo nutné. Ti, kdo v domácí izolaci trpěli nudou či se potýkali s ponorkovou nemocí a depresemi, prodělali nemoc karanténitidu. Vážnějším stadiem byla hraboténa, tedy stav, při němž lidem už doma hrabe. Teď už snad zbývá jen vyrovnat se co nelépe s korunténou – stagnací ekonomiky, zastavením hospodářského růstu kvůli koronavirové pandemii.

Budete-li si chtít udělat představu o téměř bezbřehé tvořivosti českých mluvčích, navštivte stránky Čeština 2.0 (<https://cestina20.cz/>). Naprostá většina ze zachycených výrazů se s největší pravděpodobností nestane stálou součástí české slovní zásoby, jejich „životnost“ je příliš vázána na konkrétní situaci. Nezbyvá než si přát, aby takové situace byly už minulostí.

Seznam použité literatury uvádíme na webových stránkách Živy.